

Эсэгэ ороноо, эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД

Бүгэдэ арадай сонин

ҮНЭН

1921 оной декабриин 21-нээ гарана

2003
оной
октябриин
25
суббото

№ 29(188)
20850

Намарай дунда
сагаагшан
тахьяа
харын
30
гарагай
7

Бурятия

Буряад Республикын Арадай Хуралда ТҮҮХЫН, СОЁЛОЙ ХҮШӨӨНҮҮДЫЕ АРШАЛХА

Буряад Республикын Арадай Хуралай депутадууд арадуудай аша тунье дэлгүүрэй оршондо хамгаалха хуулинуудые шэнээр зохион абажа, хүн зонхой нуудал байдалые найжаруулаха талаар эмхидхэлэй горитойхон хүдэлмэри ябуулана. Республикада ажа-нуудар арадуудай соёлой хүшөөнүүдые сагай эрилын ёһоор аршалан хамгаалха зорилготойгоор арадай хуулинууд «Соёлой уг баялигуудай объектнууд тухай (түүхын болон соёлой хүшөөнүүд)» гэхэн Буряад

Республикын хуулин проект сентябриин сесси дээрэ зүбшэн хэлсээд, энэ талаар эмхидхэлэй хүдэлмэри ябууланай нүүдэд ноябриин сесси дээрэ харагдаха ёһотой гээд хэлсэлэн байна.

Нүүдэй үедэ Буряад Республикын Арадай Хуралай бүлэг депутадууд, харюусалгата хүдэлмэрилэгшэд, хуулин проекты зохиогшод республикын соёлшодтой, мүн энэ халбарин эдэбхитэдтэй, нютагай өһөдэн хүтэлбэрин захиргаануудай хүтэлбэртэй тус хуулин проекты зүбшэн хэлсэхэ талаар олон уулзалгануудые үнгэргэхэдөө, напамжа дурадхалуудые бэлэжэ абаа юм.

Байгша оной октябриин 16-да Буряад Республикын Арадай Хуралай Уласхоорондын ба

регионууд хоорондын харилсаануудай, үндэһэтэнэй асуудалуудай, ниитын эмхинүүдэй болон шажанай нэгдэлүүдэй хэрэгүүдэй талаар хороон «Соёлой уг баялигуудай объектнууд тухай (түүхын болон соёлой хүшөөнүүд)» Буряад Республикын хуулин проектээр дүхэриг-шэрээ үнгэргэбэ.

Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшын орлогшо Ф.П.БОТОВА дүхэриг-шэрээ нээжэ, оролто үгэ хэлэхэдээ, Буряад Республикын арадуудай соёлой уг баялигуудые аршалан хамгаалха талаар энэ хуули сэгнэжэгүй үүргэ дүүргэхэ гээд онсолон тэмдэглэбэ.

Удаань республикын соёлой министр В.Б.ПРОКОПЬЕВ энэ хуулин проект тухай тодорхойлон хөөрэхэдөө, тэрэнэй бэдуулахы арга боломжонуудта тогтоһон байна.

Буряад Республикын Арадай Хуралай Уласхоорондын ба регионууд хоорондын харилсаануудай, үндэһэтэнэй асуудалуудай, ниитын эмхинүүдэй болон шажанай нэгдэлүүдэй хэрэгүүдэй хороонтой түрүүлэгшын уялгануудые дүүргэжэ В.Б.ЦЫБИКЖАПОВ элдхэл соогоо Ивалгын, Сэлэнгын болон Хяаг-тын аймагуудта тус хуулин проект зүбшэхэ талаар уулзалгануудта хэлэгдэн напамжа, дурадхалууд тухай тодорхойгоор хөөржэ үгэбэ.

Элдхэл зүбшэн хэлсэлгэдэ Буряад Республикын Социална политикын талаар комитедэй түрүүлэгшын орлогшо Д.Ц.МУНКУЕВ, Улаан-Үдэ хотын ахамад архитектор В.П.ИТЫ-ГИЛОВ, Буддын шажанай дээдэ һур-гуулин проректор Ганжур лама, Дээдэ-Олгостойн дасанай шэрээтэ БАЯР ЛАМА, Россин үнэн айдартанай сүмын Шэтын болон Забайкалинн енархин Буряадай округой благочинна ЭСЭГЭ ОЛЕГ, Буряадай Эрдэмэй түбэй археологийн музейн директор, түүхын эрдэмэй доктор Л.В.ЛБОВА, Буряадай түүхын музейн директор М.Н.РОМАНОВА болон бусад хуулин проект зүбшэн хэлсэлгэдэ эдэбхитэйгээр хабаадажа, өөһөдөнгөө дурадхалуудые оруулба.

Удаань Буряад Республикын Президентин гүрэнэй хуулин ёһоной управлениин начальнигай орлогшо А.П.БУДАЦЫРЕНОВ энэ хэлэгдэн олон дурадхалуудта тобиолол тайлбары үгэбэ.

«Соёлой уг баялигуудай объектнууд тухай (түүхын, соёлой хүшөөнүүд)» Буряад Республикын хуулин проект дээрэ үшөө наринаар хүдэлмэрилөөд, эрэхэ сессин үзэмжэдэ табиha, мүн энэ хуулин мүнгөөр хангаха асуудал шиидхэхэ гэжэ хэлсээд, дүхэриг-шэрээдэ хабаадагшад уулзалгаяа дүүргэбэ.

Далай ХУБИТУЕВ.

ЕВРОПЫН СОВЕДЭЙ ҮҮСХЭЛЭЭР

Гурбан үдэрэй туршада Буряадай багшанарай мэргэжэл дээшлүүлгын институтай дэргэдэ «Россин Федерацида түүхын багшапарые бэлдэлгын ерээдүйтүсэбүүд ба шиидхэгдэхгүй асуудалууд» гэхэн уласхоорондын семинар үнгэргэгдэбэ. Тус семинарта Германиин, Франциин, Чечнигай эрдэм һуралсалай мэргэжэлтэд, Москва, Санкт-Петербург, Шэтэ, Эрхүү болон бусад хотонуудай эрдэмтэд хабаадаа.

Мүнөө үедэ һургуулинуудта түүхын ямар номууд хэрэглэгдэнэб, гүрэн турьнгөө үнгэрһон түүхын хуудаһануудые ямар аргаар һурагшадта заахаб гэхэ мэтэ асуудалуудһаа эхилээд, Эхэ оройнгоо ургажа ябаһан эрхэтэды патриотическа мэдэрэлтэйгээр хүмүүжүүлэхэ арга олгохо гэхэн гол асуудалуудые энэ семинарай үедэ зүбшэн хэлсэгдэбэ.

Европын Соведай уласхоорондын эмхи зургаан мүнлэ эрдэм һуралсалай талаар олон проектнуудые зохиожо, Россин дэбисхэртэ нэбтэрүүлжэ, семинарнуудые үнгэргэдэг байна.

Хари хэлэнэй, түүхын, граждановедени предметүүдтэ мүнөө үедэ гол анхаралаа хандуулаха хэрэгтэй. Нютагайнгаа түүхэ, хари хэлэ мэдэдэг эдир эрхэтэн бусад арадай түүхэ, ёһо заншала хүндэтэйгөөр хандаха. Хара далайн шадархи, Кавказай гүрэн нютагуудай түүхэ тухай һуралсалай шэнэ пособи манай эмхин үүсхэлээр зохиогдоо, мүн бусадшы номуудые хэблээд бэлдэнэбди, - гээд, Европын Соведай эрдэм һуралсалай Департаментын хүтэлбэрилэгшэ Т. Милко хэлэнэ.

Дээдэ һургуулин оюутадта түүхын шэнэ номуудтай, пособиуудтай танилсалгын практическа хэсээнүүдые үнгэргэхэ тухай энэ семинарай үедэ дурадхал ороо. Ерээдүй сагта багшанар болохо залуушуул эртэнһээ ямар программаар, номоор һуралсалаа ябуулхаяа мэдэхэ ёһотой.

Е. ЦЫБЕНОВА.
ЗУРАГ ДЭЭРЭ: семинарай үедэ.
Р-Н. БАЗАРОВАЙ фото.

ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫЕ ПАМЯТНИКИ - НАШЕ НАСЛЕДИЕ И БОГАТСТВО

Безусловно, историко-культурные памятники - это наследие, уникальное нетленное богатство - достояние народа, которое значимо обогащает представления о давнем и близком прошлом, увековечивает интеллектом и неутомимым трудом предыдущих поколений.

Немаловажное значение имеют выявление, проведение историко-культурной экспертизы и включение наиболее важных и значимых объектов историко-культурного наследия в государственный (федеральный), а также в республиканский, городской и районные перечни памятников. Необходимо принимать законы, в т.ч. и об охране памятников, ведь это нормативные акты, непреложные правила бытия, источник права в современном обществе. Республика Бурятия, г. Улан-Удэ располагают богатейшим историко-культурным достоянием, придающим неповторимый облик и национальную самобытность всей территории республики. Так, на сегодняшний день на государственную охрану приняты 1632 объекта культурного наследия.

Важно не только сохранить, но и популяризировать объекты историко-культурного значения, ведь все мы обязаны знать свое прошлое, жизнь и славные дела общества, предков, мужественных, энергичных и предпринимчивых личностях, увековечивших

Обсудив проект закона Республики Бурятия «Об объектах культурного наследия (памятниках истории и культуры)», принятого в первом чтении Народным Хуралом Республики Бурятия от 16 сентября с. г., мы вносим следующие предложения и дополнения:

1. Обязать администрацию, государственные учреждения, частные предприятия, общественные организации РБ, городов и районов составить полные перечни памятников истории и культуры, в т.ч.:
- памятники археологии (келесуры, плиточные могилы, курганы и т.д.);
- здания памятников архитектуры;
- места боев, памятники на братских и одиночных могилах, начиная с русско-японской войны 1904-1905 гг. и Революции 1905-1907 гг. в России.

2. Привести в надлежащий вид места и объекты важного исторического и культурного значения (выборочно приведем лишь несколько примеров, т.к. полный перечень займет еще несколько страниц):
- Иволгинский район: гора Гэсэра (олени у моста);
- Баргузинский район: могила декабриста М.К. Кюхельбекера (1798-1859 гг.);
- Прибайкальский и Кабанский районы: дороги и подъезды к озеру Байкал, в т.ч. Посольскому за-

3. Привести туристические маршруты по памятным местам в надлежащий вид, в т.ч.:

- Кяхтинский тракт;
- Тарбагатайский;
- Мухоршибирский и др.

4. Привести в надлежащий порядок исторические места г. Улан-Удэ;

- возобновить шефство предприятий, общественных организаций города над культурно-историческими памятниками.

5. Привлечь учреждения, общественные организации, инвесторов, деятелей истории, археологии, культуры и науки городов, регионов Сибири, России, а также др. стран (Монголии, Китая, Японии, Кореи, Европы и т.д.) для обмена опытом, участия в совместных проектах, экспедициях, конференциях, что, несомненно, внесет определенный вклад в теорию и практику сохранения и популяризации историко-культурных памятников.

6. Регулярно издавать перечень

памятников историко-культурного наследия;

- публиковать и описывать их историческую, археологическую, культурную значимость в СМИ;
- организовать рубрику «Наследие истории и культуры Бурятии» или «Наше наследие».

7. Создать общественный историко-культурный совет по сохранению и популяризации памятников истории и культуры РБ и г. Улан-Удэ.

Непреложный закон развития человечества заключается в том, что необходимо каждому знать историю, родословную предков, историю края, города и деревни, иначе, по определению всемирно известного мастера слова Чингиза Айтматова, личность превращается в манкурта - в человека не помнящего историю, свое прошлое...

Данные предложения приняты на заседании Правления городского Клуба интеллигенции г. Улан-Удэ.

УЛАНОВ Э.А., председатель Правления Клуба, засл. работник культуры РФ; ЦЫБЕНОВА Р.Ц., директор центральной городской библиотеки, зам. председателя; ГОЛУБЕВ Е.А., канд. философ. наук, председатель республиканского общества краеведов, засл. работник культуры РФ; ЦАРЕВ Д.И., доктор геолого-минералогических наук, проф., засл. деятель науки РФ; СЕРЕБРЯКОВА Р.А., краевед, отличник народного образования РФ, засл. работник культуры РФ; ТУМАХАНИ А.В., канд. искусствоведения, доцент, засл. деятель науки РБ, засл. деятель искусств РФ; НЕМЫКИН Н.К., засл. учитель РБ; ШОНХОРОВ Ч.Б., лауреат гос. премии РБ,

Нэгдэх бүлэг МАГСАРАЙ БАЯР

Халхын Сайн ноён хаан аймаг Улзытэ нуурин. Эндэ монгол морин сэрэгэй түбхинэн байра мүн. Хүхын дуунай богонихон хүнийн хойгуураа эрьежэ толорсоор, улаан шаргал наран гараха болзорхоо үлэжэ ябаһаңдал, ехэ яаралтай зүдхэжэ, Саста орьёлой оройгоор заха үзүүрээ бултайлган, туяагаа сасаруулаар харагдахадань энэ лагерь дотор бэшхүүр бүрээгэй дохёо үгэнэн хонгёо абьян үглөөнэй сууряанда холуур эдэлэн соностоод, сэрэгшэдые амтархан унтаһан нойрхоонь нэрээжэ, хүл хөөрсөг бодхоожо захалба. Агшан зуура сошоромгон бодоһон сэрэгшэдэй урагша хойшоо гүйдэхэнэ улам түргэдөөр байтараа, удангүй сэрэгэй дүримэй ёһо журам сахигдан, тэндэше хон жэн болошоно. Гансал дарганарай огсом солёон захиралтанууд сэлгээн агаарта эли тодо соностоһоор зандаа үлэнэ.

Дары сэрэгшэд лагерай талмай шугам дээрэ эргэлэн жагсанхай байһанаа, шамдуугаар хойно хойноһоо кубадхалаан дахасадажа, хуралсалайнгаа мэргэжэл шадбари улам дээшлүүлэн дабтахаар хүдөө тала шэглэн гаража, тоһоо бушхуулан гүйдэхөөр таршабад. Олон тоото морин сэрэгшэдэй багтажа суглараад байһан талмайше тэрэ дороо сүлөөршөө нэн. Эдэнэр Сайн ноён хаан аймаг нэгдэх хорооной сэрэгшэд мүн.

Энэ хорооной штаб болгодоһон хундалдуулан залгажа баряатай хоёр нэеи гэр жагсаалай талмай хойто захда харагдана. Энэ штабай шэнэ сагаан гэр соһоо хороон дарга Бата үүдээр бултайжа:

- Сэрэгшэ Зориг, наашаа ерэгты, - гэжэ ооголоод, албан ерэгтэй түлөө зараса сэрэгшын дүтэлэн ержэ, ёһолон элидхэмсээр, - намда нэгдэх сомоной сэрэгшэ Баатарые дары дуудагты, - гэжэ захиралта үзэбэ.

- Ёсотой! - гэжэ тэрэн ёһолон харосаад, эгсэ эрьелдэн, бушуу гаража ябшоо нэн.

Удангүй тэрэ албашан сэрэгшэ арадаа нэгэ сэрэгшые дахуулаад гэртэ орожо ербэ. Дуудалгаар ерэнэн сэрэгшые харахада, наһаар залуухан, үхибүүнтэй жэшээлэн сасуулаар. Тэрэнэй бээн үндэрше наа, нарихан хургаг мэтэ гүлмэрхэнөөр үзэгдэнэ, гэбшые, тэрэ хүбүүн тодо шанга хоолойгоор:

- Дарга аа, танай захиралтаар сэрэгшэн Баатар ербэб, - гэжэ тоб байса элидхэхдинэ.

- Бэрхэш, Баатар, - Бата нууриһаа бодожо, орогшо хүбүүнэй хоёр гарынь золгожо байһандал шанга адхан хам барижа мэндэшлээд, - наашаа гаража хуу, шамтай хөөрлэхэ хэрэг гараа, - гэжэ, тэрэни халуунаар угтан, урин зөөлхэнөөр хандажа, харин албашан сэрэгшээ сүлөөлэн, газа тээшнэ табиба.

- Угы, та хэлэгты, би зогсоһон шэгтээ шагнаһууб, - гэжэ нүгөөдэнэ даргатаа адли болошоод нуухаяа аягүрхэжэ, журам сахидаг сэрэгшэ байһанаа гэршэлэн, ноёнойнгоо урлалһаа арсаад, бодоһон зандаа үлөө нэн.

- Зай, тиигэбэл, хүбүүмни, шагна, шамда дуулгаха ехэ һонин мэдээсэл абтаад байна.

- Соносоноб.

- Түбэдтэ шэнээр бии

ГУРБА НОГООН

Гурбадахи ном

ТЭМСЭЛЭЙ ДҮЛЭН СООГУУР

Самбу Норжимаевай «Гурба ногоон» («Созвездие Ориона») гэжэ романай түрүүшын боти «Зугадагшад» гэжэ нэртэйгээр энэ жэл амыараа ном боложо толилогдобо. Тэрэ номойн удаадахи ботинь «Сэлмэхэ тэнгэрийн хаяа» гэжэ нэртэй - мүнөө номой хэблээдэ гаргагдахаар бэлэдхэгдэжэ байнхай. Харин «Тэмсэлэй дүлэн соогуур» гэнэн үргэлжэлэһын гар бэшэг зандаа, автортаа хадагалаатай байһаар. Мүнөө бидэ уран зохёолойноо хууданууд дээрэ энэ номһоонь хэһэг хэһэгүүдые толилжо, уншагшадда танилсуулжа эхилхэмнай.

абашни Далай ламын сэлтэдэ оролсожо, Бээжэн хото мордоһон аад, мүнөө тэндэһээ наашаа нютагаа бусахаар гараба гэнэн дохёо тэмдэг абтаба, - гэжэ Бата Баатарые анхаралтайгаар шэртэн хараад абана. Залуу хүбүүнэй сээжэ соо эдэ үгэнүүдхэнь ямар сэдхэл бодол түржэ байна хаб гэжэ Бата тэрэниие харана ха юм. Тээд Баатар хүбүүн тэнгэридэ зэл татаһан олон үнгын холоног хараһандал зосоогоо сэдхэл дүүрэн хүхижэ баясабашье, тэрэнээ даргадаа мэдүүлхэгүйн тула бээ шангалан барихаяа оролдоһонинь эли таахаар байгаа нэн. Баатарые бэын түхэл нюур шарайгаараа эсэгдээ адлишые наа, сэдхэл бодолоороо эхээ нажаһан, даруу, номгон зантай, шэгжүүн зосоохитой хүбүүнэй ургажа ябахые хажуудахын тухайлжа абана ха.

- Эндэ ерэхэ гү, хэээ ерэхэб гэжэ мэдээ наа болохо гү? - гэжэ Баатар тэбдэнэн сэдхэлээ даран асууба.

- Эндэ ерэхэ байха. Сайн ноён хаан аймагтай засаг Намнансүрэн гуатай уулааад лэ наашаа гарах ёһотой. Арбаад хоног үшөө хүлээхэ болохобди, хуюулан.

- Тээд, яхааб, хүлээнэл бээбди, энэ болотор хүлээһэн лэ хадаа, - гэжэ Баатар мэгдэнгүй харюусаа нэн.

- Тиигэбэл, залуу нүхэрни, шагна бишни шамдаа нэгэ хүхюутэй зүбшөөл хэлээ наа, гэжэ шийдээд байнаб. Зүбшөөхэ болихо шинии дуран, буруушаагаагүй наашни, энэ хэлэгшээрни болоод, һүүлдэнэ хүхидхэхэ, энээдхэхбди.

- Соносоноб.

- Абыншни ерэхэдэ шамайе эндэ ерээд байна гэжэ хэлэхэгүйбди, өөрөө танитарынь. һүүлдэнэ ехэ һонин зугаа, энээдэ наадан гараха бэшэ аал?

Баатар зогсоһон шэгтээ дотороо бодожо үзөөд:

- Тээд абамни намайе наһараа үзөөгүй хүн аад, хэр зэргэ таниха гэшэб? - гэбэ ха.

- Танина бэээ, зүрхэниинь мэдэхэ байха. Хэрбээ танихаар бэшэ байгаа наань, хэдыхэн үдэр зобоод гэжэ, хэлэнэ бээбди.

- Ойлгосотой, би арсанагүйб, абые би танина бээб, гэбшые мэдүүлхэгүйб, харин аба намайе яагаад танихань нэм, ехэ һонин байха гэшэ аабза, - гэжэ Баатар хүхюунээр миһэрээ нэн.

- Тиигэбэл шинии абынгаа нүдэндэ ходо харагдажа, дайралдажа ябахынши түлөө би энэ үдэрһөө шамайе хажуудаа асаржа, минии алба гүйсэхэдэг албашан сэрэгшэ болгожо абахам, ойлгосотой гү?

- Зүгөөр, дарга аа.

Энэ хөөрлөөдөн Бата ба тэрэнэй нютаг хүбүүн болохо Долормаагай гаргаһан Магсарай түрэнэн хүбүүн

гэжэ ойлгожо ядахаар бэшэ ха юм.

Эдэ хоёр нютагайхидай Буряад оронһоо гаража, Улзытэ нютагта түхээрэгдэнэн монгол сэрэгэй байра ерэнэн саһаань хойшо жэлһээ үлүүхэн болоод байгаа нэн...

Харин тус хөөрлөөдөнөө үни холо гэхээр хэдэн жэлэй урда тээ ород-япон дайнда хабаадалсажа, ехээр шархатаһан Бата сэрэгэй арга эмнэлгын газарнуудта хэдэн нара хэбтэжэ һайжараад, үшөө хүсэд хүсэ шадал ороошыггүй наа, сэрэгэй албанһаа табигдажа, нютагаа яаралтайгаар жүдхэжэ, бусаа бэлэй. Тээд, тэрэнэй гэртээ ерэхэдэнэ экһэн, Балжад хүгшэн, Батаһаа хойшо ганса хүбүүнһээ хахасаһандаа сэдхэлэй гасаланда дарагдан, дахин үбдэхдэйнгөө аргадан хэлэһэн зөөлхэн үгэ хүүрынь соносожо, бээ барин сэдхэлээ номгоруулан юм.

Батын хоһон үлэнэн гэрынэ Намтарай газаа задалагдажа хуряагдаһан, яагаашьегүй зандаа байба. Гэбшые, Бата гэрээ дахин барижа бодхобгүй. Ехэ дайнда хабаадалсан, эрлэхэг зориг, баатаршала харуулан, Георгийн хоёр хэрэһэн шагналтай, хүндөөр шархатабашье, нютагаа амиды бусажа ерэхэ талаантай, хүндэтэ нүхэрөө Намтарган гар дээрээ дэмжэн абажа, гэртээ үлөөгөөд, бэе махабадын хүсэд зайхаржа, хүсэ шадалтай боложо, хуушан түхэлдөө ороторын хажуудаа байлжа, ханхсалдан, хамһалсаха, харууһалха гэжэ шийдээ нэн. Иймэрхүүгээр нютаг дээрээ байражажа, Намтарган Аюуртан мэтэ дүтын нүхэд зонойнгоо дунда Батага гансаардажа, ядаха тулиха юумэн байгаагүй нэн ааб даа.

Мүн тэршээлэн, энэ үедэ оршон тойрон зэргэлэн ажаһуудаг зонтой Хүнхэрэг, Түүрэнгэ, Боржо мэтэн нютагуудта хубилалта болонхой, засаг захиргаанай хэлгээд байһан саг нэн. Юуб гэхэдэ, 1903 онһоо хойшо бүхы Росси гүрэн болоһон боложо боложо хубаагдаһан аад, Буряад оронд волостной захиргаанууд бии болонхой, ахамад дарганууд табигдажа, засаг түрээ толгойлдог болоод байгаа. Батын нютагаа ерэхэдэнэ хуушанай тайшаа, хара ханаата Зандан гулбаа мэтэн ноёд болонхой, харин Далай Очирон гэжэ гимнази дүүргэһэн эрдэмтэй, урагшаа жүдхэхэн сэдхэл бодолтой, тэрэ сагайхар түрүү

волостной ахамал старшинаагаар хунгажа табихан һонинтой, нютагаархидын урдаһаань угтажа байгаад нэн. Ород-японой хөморолдоото дайн соогуур манжуурай боро гүбээнүүд дээрэ болоһон шуната хэсүү тулалдаанууд тухай таһарангүй адаглажа, уншажа, һураг сууен ото дуулажа байһан Очирон тэндэ ябажа ерэнэн нютаг хүбүүгээр ехэ һонирхожо, тэрэнтэй уулзахаяа нэгэтэ өөрөө бараалхан, Намтарайда хүржэ ерэнэн юм.

Онон шадарай нютагуудай оролсодог волостиин толгойлогшо ахамал Очирон гушаад гарамгай наһатай, марьяажэ эхилэн бээтэй, урал дээрээ хирбэгэр хара хахал табинхай, миһээлэн шарайтай хүн гэртэ оромсоороо, Батые шэртэн хаража тухайлаад:

- Буряад орондомнай баатарлиг зоригтой хүбүүд үсөөн бэшэ, тэдэнэй нэгэн болохо таниие үнгэрэгшэ аюулта дайнда арад зоноо, нэрэ солоёо бузарлангүй, габыяа харуулан байлдажа, амиды мэндэ бусажа ерэнэндэтнай үнэнхэ зүрхэнэйнгөө оёорһоо амаршалнаб, би Далай Очирон гэшэб, эндэхэ нютагай волостиин ахамалби, танилсаа, - гэжэ, урданай тушаалтан ноёд шэнги бэшэ, нэгэшые дээрэлхүү зан харуулхагүй байһанаа гэршэлэн, ерэгшэ ноён Батада ехэ боро түхэл маягтайгаар хандажа, ород гуримаар гараа харбайжа, альгынь адхаад, хэдэн удаа нэжэрһэнэйнгээ һүүлдэ гэртэхи зониие бүгдэдынь мэндэшлээ бэлэй.

- Би Батаб, энэ нютагай хүмби, - гэжэ Бата даруугаар хэлээд, энэ яряа хүхюун янзатай ноёной урдаһаань хүнгэхэнөөр бодожо, харюудань баһал баярлаһан хэбэртэйгээр мэндэшлэхэ баатай болоһон юм.

- Таниие хасаг сэрэгшэ байһанаа дайнда хабаадалсаад, ехээр шархатажа эдэгээд байһан хүн гэжэ дуулааб, бэе махабадтанай мүнөө һайн гэшэ гү? - гэжэ ханаа зобонгёор ахамал Очирон асууба.

- Мүнөө хадаа ядахаар бэшэ һайн болонхойб.

- Танаймнай омог хэн бэлэй?

- Би омогоороо наа Манзал Жамбалай хүбүүнби.

- Аа, зүб, ородоор фамилитнай гэбэл Жамбалов, обогтнай Манзалович болоно гү?

- Ород гуримаар наа тиимэрхүүл болоно бээ.

- Түрэлхидөөдтнай эндэ хэд бииб.

- Хэншыегүй, эжымни наа болотор байһан аад, минии Манжуурта ябаха үедэмни наһа барашаһан байгаа даа, барһамни, гэрһээ гарахадаа удаан болонгүй бусаха шэнгээр хэлсээд тараһан аад, хэдэн жэл боложо һөөргөө ерэхэдэмни, ган

бурхандаа ябашаһан байгаа, намтаяа харалсаагүйдөө сээжэдээ гомдолтой мордоо ёһотой даа. һүүлшынхээ уулзажа шадаа, үрдээгүйдөө бишые мүнөө хүрэтэр халагланаб, - гэжэ Бата уйдхартайгаар харюусаа нэн.

- Би таниие үни хада залуудаа нютагһаа гаража ошоһон, эндэ тэндэ, холо ойрын газар үзэнэн, ябаһан хүн гэжэ зонһоошые дуулаа нэм, мүн хуушан дүүмын архивай дансаһашье энэ тэрэ юумэ ойгоо нэм. Тэрэ үнэн гэшэ гү?

- Зайһан тэнэһэмни үнэн даа, би халха нүхэртээ ху алаһан хүнүүд гэжэ хара муухайгаар хардуулаад, нютагһаа зугадаха баатай болоходоо, олон жэл дайда дэлхэйгээр зайжа, хараха үзэхэ юумээе хараһан, үнэн дээрээ, ехэнхидээ зобохо тулихые үзэнэн, бээ дээрээ һайса тэбшэнэн, тэсэһэн хүн аабзаб даа, - гэжэ харюусахадаа Бата үнгэрһэн сагайнгаа гасаланта ябадал ханажа, шарайгаа хараа бараан болгон хубилгажа һуугаа нэн.

Баатарлиг зоригтой залуу хүнэй гашуудалта бодольень ойлгомторгүй асуудалнуудаар хүндэхөөн дайражархихан гэмээ дары ойлгоһон Очирон ахамал тэрэһэнэ хүлисэл гуйгаад, уулзахаяа ерэнэн хэрэгээ энэ нүхэртөө хэлэхээр болоо гэжэ зооорогоо шийдээбэ ха.

Энэ үедэ дээгүүр зиндаата айлшандаа Намтарган сай аялгалжа, табсан дээрэ сагаан эдээн - айрһа, хурһан, хүшөөһэн үрмэтэй табгаг табижа, сай барихынь уряалба.

- Мүнөө танайхи гэжэ гү, гэртнай хаана гэшэб? - гэжэ сайлаха үедөө удаахан абяагүй һууһан волостиин ахамал яридаагаа саашан яаралгүйгөөр үргэлжлүүлхээ забдана ха.

- Эжыемни минии эзэгүйдэ энэ нүхэрэйхимни һахижа, харууһалжа байһанаа хана гэрһэнь гаргажа, хада гэртэнь мордохуулаа. Гэрни мүнөө эдэнэй газаа хуряагаатай юм. Эдэндэ гэрээр дүүрэн баярые хүргөөд, бүхы наһаңдаа жаргажа ябахынь хүсэнэб. Тэрэһэнэ гадна, энэ нүхэрэйхимни намайе гэртээ байлжа, бэемини һайн болотор үшөө харууһалан ехэ туһа хүргэе байна.

- Манайхин гансаараа бэрхэдэ Батые харууһална бээбди, нютагай таниха зон булта туһална, арга боломжоороо хуу хамһалсана ха юм даа, - гэжэ Намтар хөөрлөөдөөдэ гү хабшуулба.

«Буряад зоной нигүүлэсхы сэдхэл нимэл жэшээтэй гэшэл даа» гэжэ Очирон дотороо баясан һууһанаа:

- Би тантай уулзажа, танилсаха зориготой ерээ нэм, хажуугаараа үшөөшые танда хэлэхэ хэрэг бии юм, тэрэнээ дуулгабални арсахагүй гүт? - гэжэ ахамал эли бодо Батые хүндэлһэн маягтайгаар тэрэнэдэ хандаа бэлэй. Даргын эдэ үгэнүүдхэ Бата гайхан татажа, гэртэхи нүхэд тээшээ хараад абана, гэбшые:

- Би шагнанаб, - гэжэ, тобшохоноор харюусаа нэн.

- Мүнөө үедэ Ород гүрэнэймнай ниислэл хотодо эдэбын һонин хубилалтанууд болоно ха юм, таанад дуулажашье, тухайлжашье байгаа ёһотойт, - гэжэ Очирон үгээ таһалдуулба.

- Хубилалта гү, али хубисхал гэддээр үнинэй агшал. Манайшые энээгүүр, Үбэр Байгалаарнай Шэтэ, Үдын түмэр замай хүдэлмэришэн үймэдөө, хүдэлөө гэлсэнэл, дайнһаа бусажа ябаһан сэрэгшидтэй буудалдадые туршаа бэшэ аал? - гэжэ гэртэ һуулсаһан Аюур тодоод абана.

- Тиимэ, зүб ойлгонот.

дууд, дажа, арад зоной байдалай дорвиттоходонь, бүхы Росси дотор, илангаяа Петербург, Москва мэтын томо хотонуудта, хаанай сэргэтэй шангахан тулалдаанууд болоһон байна. Хаан тэрэ хүдэлөөе сэргээж хэрэглэн даража шадабашье, арад зоной эрилтэдэ харюу үгэхэ баатай болоод, урзанда октябриин 17-до Манифест нэрэтэй зарлиг тунхаглаан юм. Тэрээн соонь үнэнхэ дээрээ эрхэтэн хүнэй ойронь хүршээгүй ёһондо үндэһэлэн үгэ хүүр, һэшхэл бодол болон суглаа татаха, холбоонууды байгуулха хэлбэршээгүй бата эрхэ сүлөө зоной гарта барюулагдаха гэжэ хэлэгдэһэн һэн. Мүн тэрэнэй хажуугаар Үндэһэн хуули зохион абаха ба Гүрэнэй Дүүмэдэ арадай түлөөлэгшэдые хунгажа, хуули гаргалсадаг болгохо гэйһэн үгэнүүдыше дурдагдан байгаа.

Манай эндэхэ талын дүүмһээ ондоо үшөө ехэ дүүмэ байдаг юм гэшээ гү? - гэжэ хөөрлэдөө шагнагдадай дундаһаа нэгэн асууна ха.

Тиймэ, дээдэ гэхэ гү, Гүрэнэй нэгдэхэ дүүмэ нэрэтэй засагай зургаан Росси дотор түрүүшынхээ би болгогдожо, арадай түлөөлэгшээр тэрэндэ хунгагдаһан аад, хаанай засагтай ажалайнгаа түрүүшын алхамһаа тэрэ зүриадэжэ эхилээд, хүсэд гурба нара ажаллангүй тараагдашоо һэн даа. Хоёрдохи дүүмын хунгалта энэ жэл үнгэргэгдөө нааб даа. Битнай таанадайнгаа түлөөлэгшэ нэрэтэйгээр тэндэ хунгагдаад байна ха юмбиб, мэдэнэ ха юмта.

Тийхэдэ та мүнөө эндэһээ зөөжэ, Петербургда байрлаха болоно гүт? - гэжэ Намтар һонирхоно ха.

Магад тийгэжэшые болохоб, теэд энэ Хоёрдохи дүүмэмнай баһал удаан наһа наһалжа шадаха болихонь мэдэгдэнэгүй. Захиргалай түрүүлэгшээр Столыпин нэрэтэй шэнэ хүн тушаалда томилогдоо ха. Хатуу бэрхэ хүн гэлсэнэ. Теэд, маанадаар, дүүмынхидээр хэр зэргэ тааража хүдэлхэ хүн юм бэ, мэдэгдэнэгүй.

Та волостин ахамал-старшина тушаалтайт, харин мүнөө дээдын газарта нютагайнгаа зоной түлөө хэрэгтэй шухала асуудалуудые табиха эрхэтэй хүн болобот. Тиймэһээ, минии ханахада, нимэрхүү нэгэ асуудал тэрэ Гүрэнэй Дүүмынтнай урда табижа болохгүй гэшээ гү? - гэжэ Аюур бодолгодо хатан дуугарба.

Юун бэ, хэлэгты. Манай Буряад ороние абаад үзэбэл, үнинэй Талын дүүмэнүүд болгогдожо, тэрэ хубаагдан таһаранхай, һая болотор хоорондоо холбоо барисаагүй, бүгэдэ дээшээ ондоо газарай ород ноёдто мэдэлтэй байгааби. Мүнөө волостнууд боложо, бүри олон газар бутаран хубаагдаад, дээшээ ондоо тээшээ мэдэлтэй зандааби. Тиймэһээ бидэ, буряадууд ами аминдаа бэшэ боложо, үндэһэн буряад зон өөрынгөө орон дотор нэгдэжэ, өөһэдын мэдэл, захиргалтай болохо аргагүй зон гэшээ гүбди, али би буруу бодоно гүб?

Тон зүб хэлэнэт. Волостнууд боложо бутархадаа, буряадай дээдэ зэргэтэн тэрэниие буруушаажа, хуушаараа Талын дүүмэнүүд зандаа байа гэлсээ бэлэй. Талын дүүмэнүүд газарайнгаа Аэбисхэрэй талаар, хүн зонойнгоо тоогоор волостыдо ороходоо ехэ байһан тулань, тэдэнэр засаглалынгаа хуушан түхэдэ орохо хүсэлтэй болоһон юм. Тийгэжэ буряадууд урзанда хэдэн зоние делегатай болгон хунгажа, Петербург энэ асуудалаар элшэ эльгээгээ бэлэй.

Теэд, дээдэ засагаархид манай дурдахал хэрэгсэхгүй байшоо һэн. Хэрэгтнай бүтээгүй бэлэй даа.

Та мүнөө одоол дүүмын гэшүүн депутат болоо хадаа энэ минии ханамжа асуудал нэргээжэ табихаар бэшэ гүт? - гэжэ, Очирондо «зүб хэлэнэт» гүүлһэн Аюур урмашан, дахин дабтажа хэлэбэ.

Туршахал бээбэ, энэ асуудалтнай хадаа минии хунгагдадай зүгһөө эрилтэ захидал мэтэ болоно ха юм.

Орос хаанай зарлиг буулгажа, арадай түлөөлэгшэдые ниислэл хотодо суглуулаад, хуули-гурим гаргаха, баталуулха болоо хадань, ошожол хүдэлхэ болоо бээт. Маанад, хунгагдадайнгаа, буряад арадайнгаа түлөө ханаагаа табижа, ажабайдалыемнай һайжаруулха, ажал хүдэлмэриемнай хүнгэдхэхэ хуули ёһо баталалсагал болоо хүн бээт. Ажалдатнай ехэ амжалта, аян замдатнай арюун харгы бидэ бүгэдэ булгааран хүсэнэбди, - гэжэ Намтар сугларагдадай зүгһөө үнэнхэ зүрхэһөө баярые мэдүүлэн дуулгаба.

Зай, һайнта даа. Харин мүнөө Петербург мордохо саг ойротобо. Тишээ намэй үдэшлэсэн ябаха хүн нэгэтэй болоод байгаа юм. Тиймэһээ таниие намтай ябахай гү гэжэ уулзажа мэдэхээ зориюта эрээб. Аргатай болбол намтай хамта ниислэл хото ошолсыт гэжэ уринаб, - гэжэ Очирон Бата тээшэ сэхэ харашана. - Орос гүрэнэй түлөө дайнда хамбадалсаһан, дээдэ одон тэмдэгүүдээр шагналда хүртэжэ, дайшалхы габыя, шэн зоригго гэршэлэн харуулан, буряадаар хэлэбэл, хаалуу шулуу долёһон хаалта, һаалта дабаһан, орёо байдал үзэһэн, оймһо гуталаа норгоһон хүн байнат. Бээтнай һайн һаань арсахагүй бээт гэжэ найданаб.

Һү, ягаа ехэ аза талаан гэшэб. Бата, маанад соһоо шил ошолсохо, ябалсаха ёһотой, дарга ноёндо хамхалсахадаа ехэ таараха хүн байнаш, бү арсыш, бээһни һайн болоо бэшэ гү? - гэдэн, хэдэн хүн нэгэн дуугаар хажууһаань хасардалдан Батада хандажа, зүблэнһыше, гуйһаншые хэбэртэй дэмжэбэ.

Бата зосоогоо хүхиһэн янзатай һуубашые, тэрэ дарыгаа заа гэжэ үгэбэгүй.

Хэрбээ ошолдохо болоо һаа, юу хэхэ хүнбиб, Гүрэнэй Дүүмын гэшүүн хүниие дахажа ябаханда ехэ харюусалгатай байгаа ёһотой. Танай найдал хүсэл гүйсэдхэхэ шадаха хүн гүб? - гэжэ Бата бээдэ нэжэглэнгээр дуугараа һэн.

Бэшэг тамга ород, буряадаар хэр зэргэ мэдэхэ гэшэбта?

Ород хэлэ бэшэг гүйсэд һайса шудалаагүйб, гэбшые ярилдаанда хара бээе хаахаб. Монголоор үзэг бэшэг мэдэхэб.

Дүүмын суглаанууд дээрэ байлсаха, хүнэй элидхэл, үгэ хэлэгэ шагнаха, тобишолол хэхэ, буулгажа бэшэхэ, энэ тэрэ данса саарһа уншаха, иишэ тишэнь эльгээхэ, ябуулха, харюу үгэхэ, бэшэг табиха ажал илангаяа ехэ байхал даа. Ошохо, ерэхэ замдаа энэ тэрэ юумээ хамта зөөхэ, хамнаха, бариха ажал гарана бээ.

Эдэ үгэнүүдһэнь Бата депутатай хэрэг ябуулагша, бэшээшэнь болохоёо ойлгожо абаа һэн.

Иигэжэ Гүрэнэй Дүүмын депутатад хунгагдаһан буряад арадай түлөөлэгшэ Далай Очироние үдэшэжэ ябаха нүхэрын болоод, Бата тэрээнтээ сүт Сибириин алас холын түмэр замаар ород гүрэнэй ниислэл хото Санкт-

мордолсоо бэлэй. Тэрээнтэй хамта үшөө харуулан мэтэ ябалсахаар Хайдаб зүбшөөлөө үгэһэн юм.

1907 оной мартын 5-да Петербург хотын Таврическа ордон дотор Гүрэнэй II Дүүмэ нээгдэжэ, түрүүшын хуралдаанинь эхилээ һэн. Үдхөөр таригдан олон янзын модото үргэн ехэ сээрлиг соо уужам салуу танхимтайгаар бариха бодхоһон энэ ордоние эзэн хатан II Екатерина өөрынгөө инаг этигээлтэнь байһан суута гайжа Потемкин-Таврический гэшээд Крымэй хахад аралые татар яһатанһаа эзэмдэн булажа абаһанайнь түлөө бэлэг болгон, хайра заяа хүртөөһэн юм. Тэрэ саһаа хойшо Потемкин тайжын эзэн хатантай инаглан уулзахаа найр наада зориюта эрхилжэ, хүхюу зугаата үдэрнүүдээ үнгэргэдэг байра болгоһыень гэршэлһэн домогто ордон бэлэй.

Эзэн хатан Катеринэһээ хойшо энэ ордон I Александр хаанай байра болоһоншые һаа, сааһадаа хаашуул байхаа болижо, тэрэ гэйһээр табяад жэлэй турша соо ордоной үргэн олон танхимууд хоһоржо, зосоонь эд бараа ябталан байлгадаг хадагалаша газар болгодоо һэн ха. Гэбшые, хойшодоо тэрэ ордон хаанай, ордон шадарайхидта байрлахыень үгтэжэ, тэндэнэ хаан изагууртан суглардаг, олонхи танхимуудыень эзлэн, зосоонь саг үргэлжэ гэхээр сэнгэдэг, хатар зугаа эрхилдэг болоһон байгаа.

Харин мүнөө Потемкиной суута ордон Дүүмын байра болгогдожо, заһабарилгада ороходоо, ехээр хубилгадангүй, ород гүрэнэй депутатуудай мэдэлдэ үгтэһэн гоё байра зандаа үлөө юм.

Дүүмын гэшүүдэй сугларжа, хуралдаагаа ябуулха үндэр үнэтэ үргэн ехэ танхим соонь зоной үгэ хэлэдэг улаан зандан ендэр табяатай байхань харагдана. Тэрэһээ халта үлэмжэ үндэр шала дээрэ Дүүмын түрүүлэгшэ ба президиумэй һууха ута шэрээ баһа табяатай. Харин депутатуудай һууха һандалинууд эдэ зоной урдаһаань хаража һуухаар, бага түхэрэлһэн амфитеатршуу маягтай ха. Мүн лэ захиргалай сайдай һуури түрүүлэгшын баруун гар талада, баһал депутатууд тээшэ харанхай һуухаар түхэрэгдэнхэй байгаа һэн. Депутатуудай һууриин ара талын ложодо Дүүмын хуралдаанда байлсаха зорилготой сугларһан урьялта, урьялгүй айлшадай ба хариин гүрэнүүдэй, мүн өөһэдын сонин болон сэтхүүлнүүдэй олон тоото сурбалжалагдадай һууха баһал олон һандалинууд эртын бэлэдхэгдэн табигданхай.

Дүүмынгөө ордоной уужам үндэр танхим соо сугларжа эхилһэн депутатуудай һууха

һууринуудыа эзэлжэ захиладань, эндэнь үши ержэ ложодо һууһан Бата тэдэниие ехэ анхаралтайгаар шэртэн хаража эхилэ. Сугларагдадай дунда орден, медальнуудыа яларуулан, алтан шара мүрбэшээтэй, үргэн хабшааһатай үмдэтэй генералууд эли бодо илгаран байхань харагдана. Мүн лэ яла сала алта мүнгэ саража гоёһон вицмундиртай ноёд, түшмэлнүүдые үсөөн бэшэ. Тэдэнэрэй барандаа бээрхүү шарай харуулан, ехэрхүү томоотой зангаараа шалгаран, хүн зоной дунда дээгүүр байдалаа, зиндаа тушаалаа тодорхойлохо гэйһэн оролдолгонь огто ойлгожо ядахаар бэшэ байна ха. Гэбшые, эдэнэй дунда олонхидынь эрдэмтэд гү, али албан хэрэгэй тушаалтад, сэхээтэн гэжэ юрын лэ европын хубсаһаарнь илгаруулан мэдэжэ абахаар. Үшөө депутатуудай хоорондуур хүдөө шотагай, тосхон һууриной зон - таряашадай, бага сага хүдэлмэришээдэй түлөөлэгшэд худхасалдан жүдхэжэ, утаар табихан үдхэн хахал хамбайгаараа, хүбэнтэй боро кафтан, утаһан бүһэтэй уужам ута самсануудаараа баһал элээр илгарна ха.

Дүүмын депутатуудай һууринуудыа эзэлэн һууха үдэһэн Бата ложоһоо дээрэһээнь доошоо харахадаа, тэдэнэй баһа хубсаһаараа зориюта илгаран бүлэглэжэ, хоорондоо забһартайгаар һууха эхилһыень өбөөрбө. һууринуудай баруун гар таладань үнөөхи гоё гоо хубсаһатан таһаран, бэшэһээ амяараа һуубад. Зүүн гар талын һууринуудые үдхэн хахалтай боро хубсаһатан, утаһан бүһэтэй ута самсатан эзэлбэ. Харин тэдэнһээ үргэлжэлэн дундахи һууринуудые юрын европын хубсаһатай сэхээтэн, албанай ажалтан гэхэ мэтын зон һуугаад һэн.

Хуралдаанай эхилээд, удаань забһарлалын соносхогдоходо, депутатууд баһал һуугаад байгшадаа бүлэг бүлэгөөрөө амяаран таһаржа, энэ тэрэ таһар танхимуудай углуу булангуудаар таранхай обооролдон сугларжа, ехэл эдэбхи шуналтайгаар зангасалдан, үгэ буляадажа, тоосолдожо байхыень харахадаа, Бата гайжаа һуугаа һэн. Теэд, гансал гайжаа, гэлэхэһээ бэшээр депутатуудай юун дээрэһээ шалтагаалан, ханаа эдэхэлээ зоботороо арсадаһандал тоосолдон зогсоһыень тэрэ үшөө ойлгоодүй байна бушу.

Тэрэ үдэр Бата хуралдаанай танхимые гоёшоохоһоо эхилэн, зарим депутатуудай хубсаһа хунар һайшааһаар, дүүмын гэшүүдэй зүбшэхэ зүйл, хараха асуудалуудыа, гурим, дүрим тухайгаа хэлсэн баталха үедөө ехэ шуугатай, заримдаа зүрилдөөтэйгөөр, үгэ буляадахыень һонирхоһоор дүүмын суглаанай түрүүшын үдэр хаража үнгэргөө һэн.

Үдэшлэн хуралдаанай дүүрһэн хойно дүүмын гэшүүдэй байрланан зохид буудал ошожо Очиронтой уулзахадаа, Бата тэрээндээ үнгэрһэн үдэрэй ноһоомжо бодолнуудыа хөөрөжэ, илангаяа депутатуудай хамта бэшэ, хубсаһаараа илгарһан мэтэ, һууһан тухайнь гайхалаа мэдүүлбэ.

Тэдэһни хубсаһаараа илгарна бэшэ, харин өөһэдынгөө урдаа табихан зорилго, хараалһан үзэл бодолоороо шалгаран илгаржа, һууринуудыа эзлэнэ гэшээ.

Сугтаа һууха аргагүй ямар тиймэ эбсэшгүй үзэлтэйүүд

гайхангаар асууна ха.

Зай, тийгэбэл шагна, нёдондо биһни эндэ ержэ талын дүүмэнүүдые хуушаарнь үлөөхэ, волостин захиргаанһаа арсаха гэйһэн буряад зонойнгоо эрилтэ асуудал нэгдэхэ дүүмын урда табихадаа эдээн тухай өөрөө буруу зүбшые һаань ойлгоһоноо шамдаа дам тайлбарилжа туршаһууб.

Жэшээлхэдэ, дүүмын танхимай баруун хажуу эзэлһэн депутатуудые хэд бэ гэбэл, тон реакционно гэхэ гү, хара хархис үзэлтэнэй тала баригша «Ород арадай Холбоон» нэрэтэй, гэдэргээ ханаатай консерваторнууд ба ехэнхидэ тэдэниие дэмжэгшэ «октябристууд» нэрэтэй депутатууд юм. Консервантнууд хадаа Росси доторхи ехэ хүрэнгэтэн баяшуул. Тэдэнэй дундаһаа дээшээ дэбжээдэг ноёд, түшмэд, арад зондо хуули шийдхэхэ талаараа тон бага, химда арга боломжотой «охотор» парламентын эрхэ барюулхаяа оролдоһон помещик, дворянуудай түлөөлэгшэд мүн. «Жирий» либералуудта тоотой «октябристуудые» хэд гэшэб гэхэ болоо һаа, 1905 оной октябриин 17-до тунхаглагдаһан арад зондо эрхэ сүлөө бэлэгдэһэн, дүүмын хуралдаануудаар тэдэнэй гүрэнэй хүтэлбэриде хабаадалсуулха гэйһэн орёо ухдатай хаанай Манифестые дэмжэгшэд юм. Тэдэнэр - консерваторнууд ба октябристар - бүгэдэ «баруун талынхид» гэгдэһэн нэрэ зүүжэ, Росси гүрэн дотор хаанай засаг түрые хубилалтагүйгөөр хуушан замдань үлөөхэ гү, али тон бага зэргээр хубилгажа, ондоодхохо ёһотой гэйһэн үзэл баригда зон гэжэ ойлгогшоб. Мүн дундуурхи һуури эзэлэгшэдэй ехэнхинь «кадэдүүд» нэрэтэй конституцита демократуудай намын гэшүүдэй түлөөлэгшэд юм.

Эдэнэр хадаа Орос гүрэн дотор үндэһэн хуулитай байгуулга тогтоохо, үмсэдөө ехэ гуалг эзэлэгшэдһээ бусаалта хүлһөөр газарын ханажа хороогоод, хүдөө таряашадай мэдэлдэ үгэжэ, газар таряалангыень үргэдхэхэ, мүн бүхы арад зоние хуулин урда адли эрхэтэй болгохо, хүн зондо сугларжа, хуралдаха эрхэ үгтэхэ, хүн бүхэндэ хорюулгүй үгэ хэлэхэ, һэшхэл бодолоо наадгүй бээлүүдхэ үргэн эрхэ олгогдохо ёһотой гэйһэн үзэл дагагшад юм. Эдэнэр баһа үндэһэтэнэй асуудалаар Россин зарим яһатанда соёл болбосоролой ажал ябуулга өөһэдын мэдэлдэ оруулха. Польшин арадта сейм хунгуулажа, өөрын захиргаата байдал тогтоохо, «Финляндада хуушан үндэһэн хуулинынь нэргээхэ ёһотой гэдэг байһан. Эдэ асуудалууд кадет намайхидай гол эрилтэ-хараа шугамын юм. Дүүмын танхимай зүүн талын һуури эзэлэгшэд-социалистууд нэрэтэй зон. Эдэнэй олонхын социал-демократууд ба социал-хубисхалшан болоно. Тэдэнэй урдаа табихан эрилтэнүүдэй гол шухалань гэхэдэ: газар дайдые үсөөн баяшуулай үмсынгөө зөөри болгон хара һабартаа оруулан харша ёһо гурим усадхажа, тэдэнэй мэдэлһээ хүсөөр булан ханаад, хамтын зөөри болгоһон хойноо бүхы арад зондо тэрэ газараа эдэхэ адли эрхэ олгуулха ёһотой юм. Социалистуудай иигэжэ хараалһан түсэблэл-гэдэнь үндэһэлэн, таряашадай түлөөлэгшэд удангүй хүдөө зоной һонирхол аршалха зорилготой «ажалшадай нам» байгуулаа һэн.

ДОНОЙ ДОНГОР ХОЁР ТУХАЙ ДОМОГ ТУУЖА

Табан хушуу хүрэг малын Талмай талаар мрална, Толгойлогшо дүнэн бухань Тииргэн хүрэгжэ зохорно.

Хүүлын болоһон үхэр бурууд хүриһөөн гаража бурууд хубарина. Табан хараанай харгы дахаж, Таһадангүй хубарилдана, Зунай эхин абяа абжаа, Зуһалан гэшээ зорилдоно.

Олон хүрэг адуу малтай, Ори гансахан басагатай Доной байн, Донгор «хатан» - Домогтойхон айл бүлэгтэн.

Аза даруу абаритай, Ариун сэрбэр шарайтай, Доной байнай басаган гээл, Донгор эхэтэй дангина гээл.

Нахис-хотос ябахандаа, Набша сэгсэг ургуулдаг, Хотос-нахис ябахандаа, Хони ямаа мааруулдаг.

Абхайн тухай алдар суу Арын дайдаар гаранхай, Дүүхэйн тухай зугаа дуун Дүрбэн зүгөөр эдэлэнхэй.

Бата баатар хүбүүдэй Бараа хараанда абтанхай, Бүхэ мэргэн хүбүүдэй Булгя зүрхынь эзэлэнхэй.

Аржаан абхайн анхаралда Али мэргэн абтахаб, Хүүхэн дүүхэйн дэмбэрлэдэ Хэнэй хүбүүн хуртэхэб?

Барилдаанай лаб бүхэнь, Харбалдаанай мэргэниинь, Урилдаанай хурданиинь, Мэдхэлдэйнэй хүйхэрынь -

Хэнэй хүбүүн амжааб, Хэнэй үри булиба хаб?

Зууршалжа ерэнэн хүбүүдһөө Зохид бэрхэнь илгарба, Уда Занха нютагһаа Урбайн Далбаан шалгарба.

Улад зоной шодэндэ Урмашаанда үзэгдэбэ, Нютаг зоной шодэндэ Нэнгүү зохидоор харагдаба.

Хуримай хаһа хороогдобо, Түрын болзор тогтоогдобо, Нютагай басагад хүбүүд лэ Нүхэр хани басагантаняа Хахасаха, үдэшхэг гэдэбэ, Эдир залуу үе сагаа һанаха, дурдаха гээсэбэ.

Үдэшлгын зугаа захалба, Хахасалгын заншал бадаба. Айл шотагай хани нүхэдынь

Аржаан абхайе амаршалан, Аза жаргал үрээбэ, Үгэ зугаа дэлгэбэ, Үүрэй сайтар үнэрэбэ. Найр зугаа найрба, Нара гараса эдэлэбэ.

Аржаанда ээлжээ хүрээбэ гээл.

Аханар дүүнэрээ уриха гээл. Доной Донгор хоёрой Дун сагаан хүүхэниинь Гэртээ нүхэдөө оруулба, Гүйдэл дундаа хүндэлэбэ.

Доной эсэгэ, Донгор эхэнь Дэмнэн хүүхээ «дэмжэбэ»- Яһан хэдэргэ ямаагаа Яран түргөөр алаба даа, Ялайха сайхагүй мяхаараа Ерэнэн айлшадые хүндэлэбэ.

Зугаа наадан эдэлэбэ, Захьяан үрээл зүбшэгдэбэ, Духарья дээжэ андалдаан, Дуунай хонгёо сангтоурдаан...

Олон хани нүхэдөөрөө Аржаан дүүхэй хахасаба. Үдэшлэг иингэжэ үнэрөөд, Үйлэгэ зүйлэ захалба.

Яһан хэдэргэ ямаагаар Ерэнэн нүхэдөө хүндэлүүлээд, Эшэһэн сошоһон гутаһандаа, Эсэгэ эхэдээ гомдоһондоо

Уруу дуруу хаража, Уйлахын ехээр уйлаба лэ. Буруу тээшээ хаража, Бархирхын ехээр бархирба лэ.

Эһэбэ да эшэһэнээ, Гашалгаба гутаһанаа. Гай галзуу гаргахаар, Үйлэ зүйлэ үүсхэхээр Булгилуула зүрхэе, Буһалгаба сэдхэлээ.

Огторгойдо мүргэжэ, Онһо шэди ойлгобо. Тэнгэридэ түшэжэ, Тодхор эльбэдэ хүртэбэ.

Хорёо соохи хонидыень Хабхар һүниин тэг дунда Талада гаргажа тарааба, Тодхорто үүсхэл унагааба.

Тархан тархан хони ямаад Түһөө зүһөө хубилгаад, Ан гүрөөһэд болошобо, Ой руу зугадаад ябашаба.

Адуу моридые гаргажа, Арын тайга руу үлдэбэ. Тарам сасуу тайга соо Таража тэдэн талииба - Үүрэй сайхын хэрээндэ. Үлгөө болохын хэрээндэ Үнгэ зүһөө хубилжа, Арбай эбэр ургуулжа, Ангай дүрсэ абжаа, Хандагай боложо харайлдаба.

Үхэр малай хүрэгые Үлдэжэ гаргаад тарааба Үргэн талаар тэдэниинь, Үүсхэл шэдиэс оруулаад, Буга ногоон болгожо, Баруун зудаар шэглэбэ.

Найман ханатай булгаһаар Наяад-ерээд бүлүүрээр Дэбэржэ байһан хүрэнгэ Дууһан газаргаба, Баруун хойто хонхор руу Булгынь лэ адхаба.

Байд гээд лэ харахадань, Бушхаран дошхорон Должилжо,

Сагаан сайдам нуур боложо, Сайбалзажа үзэгдэбэ.

Ами һүлдэ бэээрээ Аржаан дүүхэй хубилба: Алыганда багтаха шубуухай - Алтан гургалдай болобо.

Доной Донгор хоёрой Досоонь уйтаад, унтажа ядаад, Газар гаража ошобо даа, Гайтай зүршэл үзэбэ даа:

Хорёо тээшээ харахадань, Хорон хоһонд байба даа. Басагаа бэдэрээд үзэхэдэнь, «Баабайн хайра, ийбиин хайра, Ори гансаа мартгаарайт. Уйлажа, дуулажа ябаарайт».

Гургалдай болоһон басаганиинь Гуниглан уйлажа һууба даа.

Хайшаа яшаа харахадань, Хара тайгын хажуугаар Хангай тайгын хажуугаар Хандагай буга, гүрөөһэд Харайлдана, тоголно. Байн Доной, Донгор хоёр Байра дээрээ зогсоһобо. Уршаг удаһан эдэ хоёр Уйлаһаар, дуулаһаар үлэшэбэ.

Домог түүхын үндэһэн Доной Донгор хоёрһоо - Уршагта ушар удаһан Урмаа алдаһан хоёрһоо: Уйлын эхин иимэ юм даа. Зүйлын зүйдэл энэ юм даа.

Доной Донгор хоёрдойо Долоон үбгэд уриуулба. Түрүүшын тогооний дээжэдэ Түүхэ домог зориулаба.

Урданай уран дуу зугаа Уянгалжа барйба гээл. Үндэр Бурхата мундаргаа Үрээжэ магтажа байбал гээл. Уг гарабал халаагаа Үе үсөөрнь тоолобо гээл.

Домог баяр зугаадань Дураа бууба гэрэй эзд. Гурбан маралай орохотой Гэгээрхэ үсын ерэхэтэй Донгор урмаа хухалба, Долоо үбгэдгэ эзбүүрбэ.

Сухалаа хүрэгжэ суухатаба, Уураа хүрэгжэ улхайрба. Дэлэун дэлгэр дэлхэйдэ Дэбхэрһэн шуу ашалаба, Халюун хабтагай дэлхэйдэ Хатарһан шуу хаагалба.

Гани галзуунь гаараба, Гайхажа үбгэд газалба, Наашаа саашаа харалсаад, Наһатай үбгэд талииба - Гэр тээшээ гэшхэлбэд, Айл тээшээ алхалбад. Газарай ганида тоолууланхаар,

Гайда зайда гаргууланхаар, Эшэхын ехээр эшэһэндэ, Гутахын ехээр гутаһандаа Үлгэн дэлхэе орхиһобо, Өгэд дээшэ дэгдэхээс Үбгэд өөртөө хэлсэбэ. Үбгэд тогтоол эсхэбэ.

Дээдэ замбида дэгдэбэ, Дэлхэй түбитэй хахасаба.

Word search grid with 10 columns and 10 rows. The grid contains various words related to nature, animals, and objects. Arrows indicate the direction of the words.

АНЕКДОТЫ

- Алло! Это общество защиты животных?
- Да. У вас проблемы?
- Да! У моего дома на дереве сидит почтальон и оскорбляет мою собаку последними словами!
Пришел один колхозник к другому в гости и видит - бегают по двору свинья с деревянным протезом. Ну, ему, конечно, интересно, и он спрашивает:
- Что это у вас свинья с протезом?
- Понимаешь, однажды ночью мы все спали и начался пожар. И мы бы все сгорели, если бы не эта свинья - она подняла шум и нас разбудила.
А еще был случай, когда наша маленькая дочка упала в пруд и начала тонуть, и если бы не свинья, которая ее спасла... Так разве можно такую свинью сразу есть?!

Супружеская пара приходит к врачу. После осмотра врач просит мужа выйти и говорит жене:
- Ваш муж болен смертельной болезнью! Спасти его сможете только вы... Для того, чтобы он выздоровел - вам нужно на протяжении десяти месяцев каждый день кормить его хорошим завтраком, готовить ему теплую ванну, делать массаж, готовить всевозможные блюда, какие он только пожелает, одеваться для него всегда сексуально и возбуждающе, вечерами смотреть с ним его любимые передачи или выходить с ним на прогулку, ни в коем случае не тревожить и не нервировать его и выполнять его любое желание! Вы готовы делать всё это? Тогда ваш любимый муж проживёт ещё много-много лет.
По дороге домой муж спрашивает:
- Ну что сказал врач?
Жена, мрачно:
- Ты скоро умрёшь...

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Генеральна директор - ахамад редактор А.ЛАНГАРХАЕВ. Редактор Г.Х. ДАШЕЕВА. РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: И.М.ЕГОРОВ, И.Б.ДАГБАЕВ (Буряад Республикын Правительство), Ф.П.БОТОВЕВА, Ц.Э.ДОРЖИЕВ (Буряад Республикын Арадай Хурал), Н.Д.НАМСАРАЕВ (генеральна директорэй 1-дэхи орлогшо - ахамад редакторай орлогшо), Т.В.САМБЯЛОВА (секретариадые хүтэлбэрилэгшэ-генеральна директорэй орлогшо), Д.Б.ТУРОДАРМАЕВА (редакторай орлогшо) А.Д.ЭРДЫНИЕВА (харюусалгата секретарь); таһагуудые даагшад: В.Г.ГОМБОВЕВА, Н.Д.БАДМАРИНЧИНОВ, Б.В.БАЛДАНОВ, А.А.ФАДЕЕВА, В.Д.ДАМДИНОВА.

Манай адрес: 670000, Улаан-Үдэ хото, Каландариншвиллин үйлэс, 23. Хэблэлэй байшан "Буряад үнэн". E-mail: unen@mail.ru

Газетэ хэблэлэй 1 хуудалан хэмжээтэй. Индекс 50901. Хамтын хэһэг - 53810. Хэблэлдэ тушаагдаһан саг - 17.00.

"Республиканска типографи" гэрэн ОАО-до бэлэн диапозитивүүдһээ газетэ 2700 хэһэгээр хэблэгдэ. Директорэйнь телефон: 21-40-45. Б-0079-дэхи номертойгоор бүрдхэлдэ абтанхай.

Хэблэлэй байшаний телефонууд: генеральна директорэй-ахамад редакторай - 21-50-96, приёмнын - 21-54-54 (факс), ген. директорэй 1-дэхи орлогшо - ахамад редакторай орлогшын - 21-68-08, ахамад редакторай орлогшоной - 21-64-36, 21-33-61, секретариад - 21-50-52; таһагууд: экономикын болон политикын - 21-63-86; соёлой болон түүхын - 21-60-21; «Морин хуур», «Вершинны» журналнуудай редакци - 21-55-97; залуушуулай, оюутдай ажабайдалай болон олонинтын хүдэлмэринин, «Одон» журналай редакци - 21-54-93; мэдээлэлэй - 21-67-81, спортын - 21-54-93, рекламны 21-62-62, коммерцэсэ ажалай - 21-55-97, компьютерна түбэй - 21-66-76, бухгалтерин - 21-23-67.

Редакцияда ороһон материалнууд шүүмжэлэгдэдэггүй, мүн Тоонуудай, бодото баримтануудай, хүнэй, нютагай нэрлүүдэй бэшэлгыс хэзэйдэ ушарта авторуудын харюусалгатай.